

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ОЦІНЮВАННЯ БЮДЖЕТНИХ РИЗИКІВ

Розглянуто існуючі методики оцінювання фінансових ризиків з метою встановлення найбільш оптимального набору методичних прийомів якісної та кількісної оцінювання ризиків дохідної та видаткової частин бюджетів на державному та місцевому рівнях. Наголошено на необхідності врахування зарубіжного досвіду оцінювання бюджетних ризиків. Особливу увагу приділено методам статистичного аналізу, який дає змогу кількісно оцінити бюджетний ризик.

Ключові слова: бюджетний ризик, кількісне та якісне оцінювання ризику.

Постановка проблеми. На сьогодні система бюджетного менеджменту в Україні залишається малоефективною. Однією із причин такої ситуації є відсутність практичної реалізації принципів та моделей управління бюджетними ризиками, важливою складовою яких є їх кількісне та якісне оцінювання. Для ефективного управління ризиками необхідно спиратися на наукові розробки, вмело комбінувати методи і застосовувати їх у повсякденній роботі. Враховуючи це, питання теоретичного дослідження методологічних засад оцінювання ризиків у бюджетній сфері є особливо актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання стосовно управління і, зокрема, оцінювання бюджетних ризиків розглянуто у працях С. Булгакової та І. Микитюк, М. Степури та Г. Котіної, А. Скрипника та ін. Водночас питання наукового обґрунтування методик оцінювання власне бюджетних ризиків залишається недостатньо висвітленим як з теоретичного, так і з практичного погляду. Зокрема потребують обґрунтування та подальшого вдосконалення методи кількісного оцінювання бюджетних ризиків.

Метою роботи є дослідження існуючих напрацювань з питань методології оцінювання ризиків у бюджетній сфері.

Виклад основного матеріалу. Сучасна наука та ризик-менеджмент мають достатній методичний апарат оцінювання ризиків. Зазвичай, всі методи оцінювання поділяють на кількісні та якісні. На рис. 1 наведено таку класифікацію з врахуванням можливостей використання окремих методів у процесі вимірювання власне бюджетних ризиків.

Як показали дослідження існуючих методологічних розробок у цій сфері, думки науковців щодо віднесення того чи іншого методу до певної класифікаційної групи деякою мірою не узгоджуються. Зокрема, В.В. Янов [1], М.А. Каючкіна [2] дотримуються класифікації, наведеної на рис. 1, тоді як, наприклад, Є.О. Степанова відносить аналітичні методи до категорії якісних, які, крім експертних (рейтингових) і контрольних списків джерел ризику, також включають і SWOT-аналіз. Серед кількісних методів виділяють два: метод калькуляції втрат (додаткових доходів) та метод провізорних оцінок [3, с. 12-13]. Отож, у цьому випадку не передбачається використання статистичних методів дослідження.

¹ Наук. керівник: проф. В.М. Михайленко, д-р техн. наук

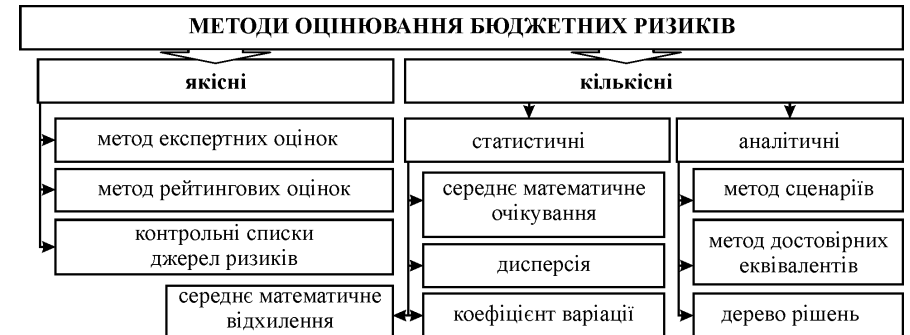

Рис. 1. Методи оцінювання бюджетних ризиків
Джерело: сформовано автором на основі [1, с. 324].

Для одержання об'єктивних та достовірних результатів у процесі аналізу варто поєднувати якісні та кількісні методи. Основна причина такої необхідності – різний характер джерел інформації та результатів використання того чи іншого виду методів. Якщо якісний аналіз характеризується простою розрахунків, необов'язковістю точних кількісних характеристик, то кількісний, навпаки, потребує точності вихідної інформації, використання зазвичай математично-статистичного апарату, відповідного програмного забезпечення. Однак якісні методи характеризуються певним ступенем суб'єктивізму висновків, тоді як кількісні забезпечують більшу точність вимірювання. Враховуючи зазначені особливості, більшість дослідників вважають за необхідне використовувати кількісні, зокрема статистичні, методи.

Оскільки якісне оцінювання є простою у виконанні і, як вже зазначалось, переважно ґрунтується на оцінках експертів, а отже, технічно і методологічно не є складною, то вважаємо за необхідне зупинитися більш детально на кількісній оцінці бюджетного ризику, для якої формування теоретико-методологічного підґрунтя використання для цілей визначення бюджетних ризиків є більш необхідним.

Науковці по-різному підходять до трактування завдань такого оцінювання. Зокрема, М.А. Каючкіна під ризиком бюджету розуміє мінливість (непостійність) його наповнення, порівняно з очікуваною величиною; відповідно, бюджет, виконаний на 100 %, – це безризиковий бюджет [2, с. 42]. Згідно з розглянутим підходом, оцінка бюджетного ризику передбачає визначення ризиків виконання дохідної частини бюджету. На нашу думку, це є лише складова, яка має бути доповнена оцінкою ризиків видатків бюджету.

Як зазначає Н.І. Яшина, кількісно ризик видатків бюджету оцінюється рівнем або відсотком виконання бюджетних призначень. Оскільки витрати в абсолютному вираженні можуть значно відрізнитися при порівняльному аналізі різних економічних статей і видів видатків, то як базовий показник, що характеризує рівень фінансування видатків, пропонують використовувати показник виконання бюджету за видатками. Показник рівня виконання бюджету (коефіцієнт виконання плану) не залежить від абсолютного розміру видатків, а тому є зіставимим у просторовому та часовому вимірах [4, с. 162].

Автор розглянутого підходу вдається виключно до статистичних методів дослідження. Оцінка може проводитися з різним ступенем деталізації. Для найбільш загального оцінювання використовують розмах варіації коефіцієнта виконання бюджету (R), причому очікуване виконання бюджету розглядається стосовно песимістичної (P_n), найбільш ймовірної (P_{im}) та оптимістичної (P_o) оцінки: $R = P_o - P_n$. Чим більший розмах варіації, тим більшим ризиком є певний вид видатків. Методика більш поглибленого аналізу виконання бюджету передбачає послідовні етапи (рис. 2).

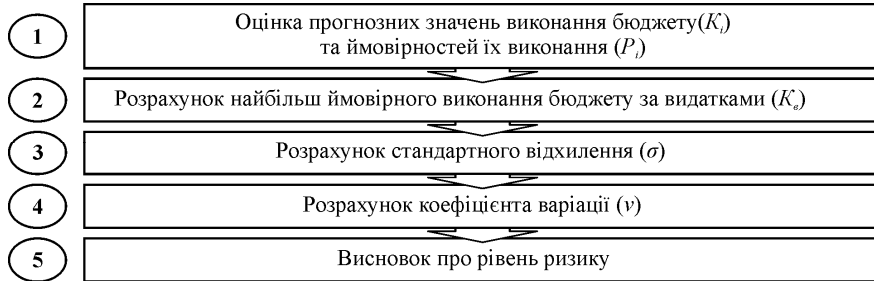

Рис. 2. Алгоритм статистичного аналізу бюджетних ризиків
Джерело: сформовано автором на основі [4, с. 162-163]

Узагальнюючим показником, на основі якого робиться висновок щодо ступеня ризиковості досліджуваного явища, є коефіцієнт варіації – відносна величина, яка нормалізує стандартне відхилення та може набувати значення від 0 до 100 %. Чим більший коефіцієнт, тим більшим є рівень коливання і, відповідно, більшим є бюджетний ризик. У науковій літературі встановлено таку градацію значень коефіцієнтів варіації [2, с. 76]:

- до 10 % – коливання слабе, мінімальний ризик;
- 10-25 % – помірне коливання, ризик у межах норми;
- більше 25 % – значне коливання, високий рівень ризику.

Таким чином, розглянуті підходи описують різні підходи до вирішення одного і того ж завдання – оцінювання бюджетного ризику. На нашу думку, така оцінка має бути комплексною, тобто включати аналіз виконання як дохідної, так і видаткової частини бюджету, причому з цією метою можна використовувати весь розглянутий вище методологічний інструментарій.

У процесі аналізу бюджетного ризику потрібно також враховувати, що виконання бюджету можна поділити на: нормальне (очікуване); невизначене (ризикове). Очікувана складова виконання бюджету залежить від інформації, якою володіють органи державної та місцевої влади, тоді як невизначена (ризикова) частина виявляється за умови появи неочікуваної інформації впродовж періоду планування (року). Така інформація включає [4, с. 163-164]:

- дані про підсумки та основні показники соціально-економічного розвитку за попередній фінансовий рік (температура приросту ВВП, рівень інфляції, облікова ставка рефінансування, структура податків);
- основні положення та показники прогнозу соціально-економічного розвитку;
- перелік програм, що будуть фінансуватися урядом та / або органами місцевого самоврядування;

- розрахунки за всіма статтями та розділами бюджету на основі встановлених соціальних стандартів та нормативів.

Серед індикаторів ризикової частини бюджету виділяють [2, с. 43; 4, с. 164]:

- незаплановане істотне збільшення витрат пріоритетного характеру (це соціальні витрати, частка яких в обсязі бюджету істотно зростає);
- наповнення дохідної частини за рахунок цільового фінансування (цільове фінансування сприяє насамперед фінансуванню незахищених статей бюджету і перешкоджає своєчасному фінансуванню пріоритетних видатків бюджету);
- підвищення тарифів на продукцію і послуги природних монополій;
- катастрофи;
- недостатність або відсутність оперативного контролю за дотриманням податкового законодавства;
- можливість проведення "тіньових" економічних операцій;
- недотримання податкової дисципліни;
- недостатність роботи щодо стягнення заборгованості;
- відсутність дієвих заходів щодо посилення бюджетного контролю.

Неочікуване (ризикове) виконання бюджету за видатками / доходами може бути негативною величиною. Але протягом фінансового року, в середньому, значення неочікуваного виконання бюджету дорівнює нулю, оскільки, в підсумку, очікуване виконання плану дорівнює реальному виконанню бюджету. Ризикову частину виконання бюджету можна розділити на дві частини. Першу частину можна назвати постійним ризиком, який впливає на велику кількість статей бюджету. Друга частина – це непостійний ризик, що впливає на незначну частину статей бюджету.

Прикладом непостійного ризику може бути надзвичайна ситуація в окремому районі, спричинена природними явищами, яка вплине на окремий місцевий бюджет і є одноразовою подією. Непостійний ризик характерний для окремих витрат, за умови об'єднання витрат у бюджет, непостійні події (як позитивні, так і негативні) мають властивість "розчинятися" у великому обсязі витрат. Непостійний ризик може бути усунений переважно шляхом диверсифікації, а тому відносно великий за обсягом бюджет практично не має непостійного ризику.

Постійний ризик впливає тією чи іншою мірою на всі видатки бюджету. Прикладами постійних ризиків є проведення цільового фінансування, різного роду взаємозаліків, збільшення тарифів на монополійні послуги. Вплив цих факторів ризику піддаються практично всі бюджети. Постійний ризик не можна ліквідувати шляхом диверсифікації, а тому можна стверджувати, що постійний ризик і недиверсифікований ризик – поняття тотожні.

Спеціальним показником виміру постійного ризику є показник β . Бета-коефіцієнт свідчить про те, наскільки постійний ризик окремої статті співвідноситься з ризиком усіх статей бюджету. Витрати / доходи бюджету загалом мають $\beta = 1,0$. Оскільки витрати / доходи з великим відхиленням значення β від одиниці мають великий постійний ризик, то вони будуть мати і велику очікувану величину відхилень виконання по бюджету. Якщо β – коефіцієнт = 0, то відповідна стаття не є ризиковою.

Враховуючи необхідність використання зарубіжного досвіду, оцінювання ризиків державного бюджету України доцільно проводити згідно з рекомендаціями МВФ [6]. Зокрема МВФ рекомендує до річного бюджету додавати т. з. "Заяву про фінансові ризики", в якій інформація про ризики має бути подана за такими їх елементами:

- ризик зміни ключових припущень, що лежать в основі прогнозів;
- умовні зобов'язання – до них можуть відноситись гарантії, гарантії захисту та гарантійні зобов'язання; неоплачений капітал; судові позови проти органів державного управління;
- невизначеність розмірів конкретних видаткових зобов'язань – інформацію про такий ризик потрібно надавати у випадках, коли в бюджеті передбачені асигнування для покриття витрат за певною статтею або видом діяльності, але при цьому ситуація характеризується дещо більшим, ніж зазвичай, ступенем невизначеності щодо розмірів імовірних витрат;
- інші статті, які не включені в бюджет через невизначеність відносно термінів, обсягів або настання відповідних подій.

Згідно із цими рекомендаціями, ризики бюджету (фінансові ризики) мають бути не лише описані, але й, якщо це можливо, кількісно оцінені.

Висновки. Розглянуті методи аналізу можуть бути використані під час оцінювання ризиків як державного, так і місцевих бюджетів. Використання науково обґрунтованої методологічної бази оцінювання ризиків дасть змогу сформулювати теоретичні засади ризико орієнтованого управління у бюджетній сфері.

Література

1. Янов В.В. Бюджетные риски муниципальных образований: содержание методов оценки / В.В. Янов // Экономика и управление: новые вызовы и перспективы. – 2011. – Т. 1. – № 2. – С. 324-327.
2. Каючкина М.А. Бюджетные риски в процессе исполнения муниципальных бюджетов : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.10 – "Финансы, денежное обращение и кредит" / М.А. Каючкина; Сам. гос. эконом. ун-т, 2008. – 20 с.
3. Степанова Е.А. Управление рисками изменения доходов территориальных бюджетов : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.10 – "Финансы, денежное обращение и кредит" / Е.А. Степанова; Кубан. гос. ун-т, 2007. – 20 с.
4. Яшина Н.И. Некоторые теоретические и методические аспекты оценки рисков расходов бюджета / Н.И. Яшина // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – Сер.: Экономика и финансы. – 2004. – № 1. – С. 162-167.
5. Балдич Н. Менеджмент ризиків у сфері публічних фінансів / Н. Балдич // Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президенті України : наук. журнал. – 2008. – № 2. – С. 85-94.
6. Руководство по обеспечению прозрачности в бюджетно-налоговой сфере / Междунар. валют. фонд, Упр. по бюджет. вопр., 2001. – 105 с.

Карагозлю Ю. Теоретические аспекты оценки бюджетных рисков

Рассмотрены существующие методики оценки финансовых рисков с целью установления наиболее оптимального набора методических приемов качественной и количественной оценки рисков доходной и расходной частей бюджетов на государственном и местном уровнях. Отмечена необходимость учета зарубежного опыта оценки бюджетных рисков. Особое внимание уделено методам статистического анализа, который позволяет количественно оценить бюджетный риск.

Ключевые слова: бюджетный риск, количественная оценка риска, качественная оценка риска.

Karahozlyu Yu. Theoretical and practical considerations of budget risk assessment

The existing methods of estimation financial risks in order to establish the optimal set of methodical receptions of qualitative and quantitative risk assessment the revenue and expenditure parts of the budget at the national and local levels are considered. The necessity of taking into account the foreign experience evaluation of budgetary risks is stressed. Particular attention is paid to methods of statistical analysis, which allows to quantify the budget risk.

Keywords: budget risk, quantitative risk assessment, qualitative risk assessment.

УДК 336.71

Здобувач Р.П. Качур¹ – Львівська КА

ПРЯМІ ІНОЗЕМНІ ІНВЕСТИЦІЇ ТА ЇХНІЙ ВПЛИВ НА РЕАЛЬНИЙ СЕКТОР ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Розглянуто особливості залучення іноземних інвестицій у національну економіку, розкрито їхню сутність і представлено динаміку прямих іноземних інвестицій у докризовий, кризовий і післякризовий періоди. Висвітлено вплив прямих іноземних інвестицій на реальний сектор національної економіки. Ґрунтовно проаналізовано залучення прямих іноземних інвестицій в основні галузі економіки у післякризовий період.

Ключові слова: прями іноземні інвестиції, реальний сектор економіки, національна економіка.

Вступ. Ринкова трансформація української економіки потребує вирішення питань щодо структурної перебудови та проведення економічних реформ, що можливо за умови високоефективного інвестиційного процесу та активізації інвестиційної діяльності. Важливе значення в цьому процесі має формування дієвого механізму інвестиційного фінансування вітчизняної економіки та забезпечення її інвестиційної привабливості.

Інвестиційний ринок, акумулюючи підприємницький, державний і мішаний капітал, забезпечує доступ до сучасних передових технологій і менеджменту та є одним із найважливіших сегментів вітчизняного ринку. Але внутрішніх інвестицій здебільшого не вистачає, тому для реалізації великих інвестиційних проектів потрібно залучати зовнішні інвестиції.

Дослідженнями цієї проблеми вже протягом тривалого часу займаються зарубіжні вчені-економісти: П. Дж. Гітман, М.Д. Джонк, М.М. Крейніна, О.В. Мартенс, Д. Норкотт, Е. Хелферт, Р. Хорт, С. Баренс, У. Шарп та інші.

У нашій країні зазначені вище дослідження розпочалися лише в умовах переходу до ринкової економіки. Теоретичні і практичні аспекти проблеми інвестування, як внутрішнього, так і зовнішнього, а також питання інвестиційної привабливості висвітлено в наукових працях таких вітчизняних учених-економістів, як: І.О. Бланк, Г.І. Башнянин, А.І. Загородній, В.І. Слейко, В.І. Карсекін, Я. Комаринський, М.І. Крупка, Т.В. Майорова, А.М. Мороз, С.В. Мочерний, А.А. Пересада, А.М. Поручник, С.К. Реверчук, П.С. Рогожин, Г.В. Стракович, Н.О. Татаренко, Ф.М. Турко, В.С. Шевчук, В.І. Федоренко, О.М. Ястремська та інших.

¹ Наук. керівник: проф. В. І. Слейко, д-р экон. наук